

УДК 159.964

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2023-2-1>

ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСУ ТЕМАТИЧНИХ ПСИХОМАЛЮНКІВ ЯК МЕТОДУ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Галушко Любов Ярославівна,

доктор філософії (PhD),

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології та соціальної роботи

Центральноукраїнського державного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID ID: 0000-0001-6323-5307

Амурова Яна Володимирівна,

доктор філософії (PhD),

доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах

Черкаського інституту пожежної безпеки

імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України

ORCID ID: 0000-0002-3486-1138

Наукова стаття присвячена пізнанню особистості дитини молодшого шкільного віку в умовах війни в Україні. Здійснено аналіз впливу воєнного стану на психічне здоров'я та психосоціальну адаптацію дитини. Розглянуто особливості пізнання психіки молодшого школяра шляхом застосування комплексу психомалюнків. Розглянуто теоретичні аспекти психомалюнку та практичні можливості його використання для психологічної підтримки і корекції психічного стану дітей в умовах війни. У статті проаналізовано психологічні аспекти використання психомалюнку як засобу вивільнення деструктивних емоцій, думок та переживань дитини в умовах стресового середовища. Поставлено акцент на важливості індивідуального підходу до кожної дитини під час застосування презентованого у публікації методу психокорекції, врахування унікальних потреб та характеристик суб'єкта. Проаналізовано ефективність використання психомалюнку в поєднанні з іншими методами психологічної допомоги дітям в умовах воєнного стану. Охарактеризовано техніки та підходи до проведення сеансів психомалюнку з урахуванням специфічних потреб та стану психіки кожної дитини. Зазначаються можливості комбінації цього методу з техніками релаксації, групової терапії та іншими підходами для досягнення комплексного психологічного відновлення. Наголошено, що психомалюнок може стати важливим інструментом у психосоціальній реабілітації дітей, які пережили травматичні події внаслідок воєнного стану. Доведено, що провідним методом допомоги дітям в умовах війни є активне соціально-психологічне пізнання (АСПП), що спирається на спонтанність і невимушеність поведінки суб'єкта за умов опрідметнення психічного змісту в тематичних малюнках. Представлено фрагмент емпіричного матеріалу пізнання респондента, який відображає специфіку використання психомалюнку в роботі з дітьми. Дослідження спрямовано на виявлення можливостей застосування психомалюнку як інструменту відновлення психологічної стійкості дітей у період війни. Результатами дослідження засвідчено, що застосування комплексу тематичних психомалюнків сприяє покращенню психічного стану дитини та допомагає їй ефективніше адаптуватися до стресових ситуацій, що виникають в умовах воєнного стану. У статті розглянуто важливість та перспективи використання методу активного соціально-психологічного пізнання як ефективного засобу психокорекції особистості дитини під час воєнного стану, акцентуючи увагу на методиці психомалюнку та її значущості для психічного здоров'я та соціальної адаптації дітей у екстремальних і стресових умовах життєдіяльності.

Ключові слова: активне соціально-психологічне пізнання, психокорекція, психомалюнок, психологічний супровід, психоемоційні стани дітей, архетипна символіка, адаптація, молодший школяр.

Halushko Liubov, Amurova Yana. The application of the complex of thematic psycho-pictures as a method of psychocorrection of the personality of children of younger school age in the conditions of marital state in Ukraine

The scientific article is devoted to learning about the personality of a child of primary school age in the conditions of war in Ukraine. An analysis of the impact of martial law on the child's mental health and psychosocial adaptation was made. Peculiarities of learning about the psyche of a junior high school student through the use of a complex of psycho-drawings are considered. The theoretical aspects of psycho-drawing and the practical possibilities of its use for psychological support and correction of the mental state of children in the conditions of war are considered. The article analyzes the psychological aspects of using psycho-drawing as a means of releasing destructive emotions, thoughts and experiences of a child in a stressful environment. Emphasis is placed on the importance of an individual approach to each child when applying the method of psychocorrection presented in the publication, taking into account the unique needs and characteristics of the subject. The effectiveness of the use of psycho-drawing in combination with other methods of psychological assistance to children in the conditions of martial law was analyzed. Techniques and approaches to psycho-drawing sessions are characterized, taking into account the specific needs and mental state of each child. The possibilities of combining this method with relaxation techniques, group therapy and other approaches to achieve complex psychological recovery are indicated. It is emphasized that the psycho-drawing can become an important tool in the psychosocial rehabilitation of children who have experienced traumatic events as a result of martial law. It has been proven that the leading method of helping children in war conditions is active social-psychological cognition (ASPP), which is based on the spontaneity and ease of the subject's behavior under the conditions of the objectification of mental content in thematic psycho-drawings. A fragment of the empirical material of the respondent's knowledge is presented, which reflects the specifics of the use of psycho-drawing in working with children. The research is aimed at identifying the possibilities of using psycho-drawing as a tool for restoring the psychological stability of children during the war. The results of the study proved that the use of a complex of thematic psycho-drawings contributes to the improvement of the child's mental state and helps him to adapt more effectively to stressful situations arising in the conditions of martial law. The article considers the importance and prospects of using the method of active socio-psychological cognition as an effective means of psychocorrection of a child's personality during martial law, focusing on the method of psycho-drawing and its significance for the mental health and social adaptation of children in extreme and stressful conditions of life.

Key words: *active socio-psychological cognition, psychocorrection, psycho-drawing, psychological accompaniment, psychoemotional states of children, archetypal symbolism, adaptation, junior high school student.*

Вступ

У період воєнного стану в Україні психологічний супровід дітей набуває особливого значення через збільшення стресових ситуацій, які впливають на психічне здоров'я та емоційне самопочуття молодших школярів. Основною метою психологічного супроводу дітей в умовах війни є психокорекція наслідків психічних травм, допомога в адаптації до нових умов життєдіяльності і підтримка їхнього ментального здоров'я. Тому зараз гостро відчувається необхідність об'єднання зусиль спеціалістів психологічної сфери, які б допомагали дитині в адаптивному переживанні горя та супроводжували її в подальшій психологічній реабілітації.

Актуальність проблеми вивчення діагностичних можливостей методики комплексу тематичних психомалюнків зумовлена необхідністю поповнення методичного інструментарію психологів-практиків методами, що передбачають цілісний підхід до дослідження внутрішньо-особистісних характеристик з орієнтацією на глибинно-рефлексивне розуміння психіки. Вивчення особливостей використання психомалюнку у роботі з дітьми уможливить здійснення психологічної корекції уже на ранньому етапі формування самосвідомості людини.

Дитина є відкритою і незахищеною перед трагічними подіями, що травмують її життя. Діти та жінки щоразу частіше стають жертвами сучасних воєнних подій: цивільне населення, зокрема молодші школярі, є мішенями для насилля. Позаяк характер війн змінюється, спеціалісти, що працюють із дітьми у країнах, де відбувається війна, намагаються знаходити нові шляхи допомоги. Наразі вважається, що чим швидше допомогти дитині упоратися зі стресами війни, то краще вона почуватиметься і знизиться ризик виникнення проблем у майбутньому. Якщо у процес війни втягнуто все населення, першочерговим завданням є якнайшвидше надання допомоги якомога більшій кількості дітей.

Психомалюнок є одним із способів психологічної корекції, застосовуваний у роботі з дітьми в умовах воєнного стану в Україні. Він ґрунтується на творчому процесі, за допомогою якого дитина може виразити свої почуття, думки та емоції через малюнок.

Основні переваги використання психомалюнку у роботі з дітьми становлять: емоційний вибір (малювання дозволяє дитині виразити свої емоції та стан, навіть якщо вона має труднощі у словесному вираженні своїх почуттів); конфіденційність (для багатьох дітей аналіз психомалюнку може бути більш безпечною формою спілкування, що сприяє більшій відкритості та вираженню власних переживань); відсутність обмежень (дитина може малювати те, що переживає або про що думає, без обмежень та оціночних суджень); рефлексія (аналіз власного малюнку допомагає дитині краще зрозуміти власні емоції та почуття); психологічна підтримка (малювання може бути частиною процесу психологічного відновлення дитини, що сприяє розпізнанню та усвідомленню наявних страхів, тривоги або негативних емоцій).

Психомалюнок може використовуватися як один із елементів психологічної підтримки поряд із іншими методами, як-от: ігрова терапія, групові заняття, релаксаційні техніки тощо. Важливо враховувати індивідуальні особливості дитини та ставитися до її малюнків з увагою та повагою, створюючи безпечне середовище для вираження емоцій та почуттів. В основу дослідження покладено гіпотезу про те, що психомалюнок в парадигмі АСПП дає змогу здійснювати корекцію психологічних (особистісних) проблем дітей молодшого шкільного віку [8].

Матеріали та метод

Дослідження спрямоване на вивчення діагностичних можливостей комплексу тематичних психомалюнків у глибинному пізнанні психіки суб'єкта. Методика тематичних малюнків була сформована відповідно до концепції психодинамічної парадигми. За основу взято метод активного соціально-психологічного пізнання (АСПП) [7-10], розробленого академіком НАПН України Т. С. Яценко. Він передбачає використання континууму прийомів, що комплексно забезпечують об'єктивність та надійність емпіричних даних, є засадничим методом нашого дослідження.

Малюнкові прийоми, що застосовуються в АСПП, мають психоаналітичне спрямування і зорієнтовані на виявлення глибинно-психологічних аспектів психіки, на відміну від тестових і проєктивних методик. У дослідженнях наголошується, що діагностичні можливості психомалюнку визначаються особливостями символічної інтеграції зовнішнього і внутрішнього світу в образах, що сприяє пізнанню базових характеристик психіки суб'єкта [6].

Спрямованість роботи у цьому напрямку психокорекції пов'язана з особистісними передумовами труднощів спілкування і має безпосереднє відношення до проявів психіки, які об'єднують у собі свідомі та несвідомі аспекти одночасно. В основу концепції дослідження покладено психодинамічну теорію розроблену Т. С. Яценко, що містить: ідею цілісності психіки в єдності свідомих та несвідомих виявів в їх суперечливій сутності; розуміння активного характеру глибинних детермінант, що ініціюють невимушену, спонтанну активність суб'єкта в єдності сфер свідомого та несвідомого [7].

Показником ефективності методу є діалог, який дозволяє об'єктивувати логіку несвідомого. Аналіз кожного малюнку відбувається в тісній взаємодії з респондентом, при цьому авторський текст набуває такого ж значення, як і сам малюнок. Суттєвим є те, що психолог оперує лише наданою йому інформацією, прояснюючи системні її характеристики і логіку і не вдаючись до тривіальних деталей. Важливим при цьому є врахування того факту, що глибинні аспекти пов'язані із стабілізованою внутрішньою суперечністю суб'єкта, яка зумовлена складністю взаємозв'язків між свідомим та несвідомим у психіці і виражається в системі психологічних захистів [10].

Діагностична інформація, отримана протагоністом за допомогою методу психоаналізу тематичних психомалюнків, становить психокорекційний ефект, оскільки має сутнісне для автора значення [3]. Вона стосується тих аспектів психіки суб'єкта, які залишалися поза його свідомою увагою (взаємозв'язки проявів психічного змісту, який є натяком щодо наявності глибинних передумов особистісної проблеми). Це вказує на процес формування едіпової залежності, яка у подальшому буде проявлятися у поведінці дитини.

У діагностико-корекційному процесі АСПП використовуються опредметнені засоби глибинного пізнання (комплекс тематичних психомалюнків, психомалюнки тату, репродукції художніх полотен, предметні моделі, робота із архетипом «каменя» тощо) [1; 9]. Предметом глибинного пізнання є цілісна психіка в її свідомих і несвідомих виявах. Провідні механізми організації АСПП: позитивна дезінтеграція і вторинна інтеграція психіки на більш високому рівні її розвитку [10].

Засадничою у методичному аспекті психодинамічного підходу є процесуальна діагностика (невід'ємність діагностики та корекції), основу якої становить діалогічна взаємодія психолога з суб'єктом. Їй властива неповторність конкретно-семантичного аспекту пов'язаного із індивідуальністю та своєрідністю особистісних проблем протагоніста.

Результати

Графічні проективні методики широко застосовуються у практичній психології. Малюнкові методики використовуються з метою дослідження взаємостосунків у сім'ї, розвитку інтелектуальної сфери особистості; діагностики індивідуально-психологічних особливостей та у психотерапевтичній і психокорекційній практиці.

Використання малюнкових технік як проективних, так і суто тестових методик не дає бажаного результату. Традиційна тестова спрямованість до інтерпретації образної продукції обмежує можливості її використання щодо вивчення глибинно-психологічних феноменів, отже, й реалізацію цілісного підходу у пізнанні психічної реальності.

Психокорекційні засоби є необхідними для зняття психічної напруги та психологічного супроводу дітей в умовах війни. Особливу роль у проживанні горя дитиною відіграють предметні моделі (іграшки, використовувані у процесі психокорекційних занять). Втрата рідної людини як об'єкту прив'язаності спонукає респондента до фокусування на перехідному об'єкті, яким може бути іграшка чи річ, що подарована близькою людиною, або предмет, що їй належав [4].

Психокорекційні методи програми психологічного супроводу дітей в умовах війни застосовуються задля того, аби показати дітям, що будь-яка реакція є нормальною, незважаючи на її заданість, а також, щоб навчити їх відновлювати контроль над своїми спогадами [2]. Вони не зможуть забути ті жахливі речі, які бачили або пережили особисто, але вони можуть навчитися згадувати їх без емоційного перевантаження та керувати своїми спогадами, а не залежати від них.

Психологічна підтримка дітей в умовах воєнного стану потребує комплексного та індивідуального підходу до кожної дитини, з урахуванням її віку, індивідуальних особливостей та пережитого досвіду [4; 5]. Важливою також є постійна увага до психологічного стану спеціалістів, які працюють з дітьми, оскільки психологи можуть відчувати стрес від роботи в екстремальних умовах діяльності.

В основу дослідження покладено методику психоаналізу комплексу тематичних малюнків, що дозволило розкрити багатоаспектність образної символіки та виявити спроможність даного методу у процесі пізнання психіки дітей молодшого шкільного віку [6]. Саме у символі цілісно виражаються суперечливі тенденції, які зумовлюють його полізначність.

У дослідженні брали участь учні 1-4 класів Комунальний заклад «Гімназія «Сучасник» Кропивницької міської ради та Комунальний заклад «Ліцей нових технологій навчання» Кропивницької міської ради. Загальна вибірка становить 204 обстежуваних.

Метою емпіричного дослідження було визначення особливостей сприймання учнями молодшого шкільного віку тематики комплексу психомалюнків. Для проведення дослідження використовувалася проективна методика «Неіснуюча тварина» та опитування щодо сприймання і розуміння тем комплексу тематичних психомалюнків. Задля проведення опитування обстежуваним було представлено перелік тем психомалюнків та завдання обрати ті, які найбільш зрозумілі їм і були обрані для подальшої роботи. Для виявлення тем, які найкраще сприймаються та усвідомлюються дітьми молодшого шкільного віку, ми не надавали пояснень щодо незрозумілих слів та змісту теми. На виконання завдання відводилося та тривалість часу, яку обирала сама дитина.

Обробка результатів базувалась на кількісних показниках виборів кожної теми комплексу психомалюнків. Потім отримані результати заносилися до загальної таблиці та інтерпретувалися на основі кількісних даних. Перед школярами ставилось завдання ретельно оглянути теми комплексу психомалюнків та обрати ті, які їх найбільше зацікавили та не викликають труднощів у сприйнятті змістового навантаження.

Аналіз результатів дослідження показав, що серед учнів молодшого шкільного віку існує тенденція до вибору тих тем, які виражають позитивне ставлення до майбутнього та дають змогу відтворити у малюнку ситуації емоційного задоволення: «Ідеальна сім'я» (85,29%), «Моє майбутнє» (85,29%), «Моя мрія» (86,76%), «Радісний день у сім'ї» (81,37%). Значно виражена перевага цих тем свідчить про схильність дітей до символізації бажаних та емоційно позитивних образів.

Теми, які сприяють виявленню емоцій деструктивного характеру, психологічного дискомфорту з урахуванням вікових особливостей і індивідуального сприйняття кожного учня, мають суттєво нижчу кількість виборів («Сприйняття близькими та оточуючими людьми мого не існування», «Трагічна подія, яка відбулася в минулому», «Трагічна подія мого життя», «Конфлікт», «Криза та етапи виходу з неї», «Звичайний психічний стан близьких мені людей», «Сім'я за моєї відсутності. Я поза сім'єю», «Людина, яку я відсторонюю», «Емоційне сприйняття близькими людьми один одного», «Я їду назустріч біді»).

Також можна спостерігати тенденцію до надання переваг темам, спрямованих на вивчення соціального оточення особистості та внутрішньо сімейній ситуації, про що і свідчать результати опитування. Помітним є той факт, що при виборі тем «Я серед дівчат» та «Я серед хлопців», можна враховувати й статеву відмінність опитуваних: дівчата віддавали перевагу темі, яка стосується представлення себе серед дівчат, а хлопці – темі «Я серед хлопців».

У ході проведеного дослідження було виявлено нерівномірний розподіл вибору тем, які стосуються різних сфер життєдіяльності особистості та передбачають представлення у малюнку емоційно протилежних переживань (тема «Трагічна подія мого життя» – 27, 94% на протывагу малюнку «Радісний день у сім'ї» – 81, 37%).

Процес роботи передбачає рівнозначне врахування як візуального сприйняття автором власного малюнку та презентацію його розуміння, так і сам собою сюжет малюнку з наповненням образів архетипним змістом.

Представимо фрагмент стенограми роботи з протагоністом В. і особливості його аналізу на матеріалі комплексу психомалюнків.

Фрагмент психоаналізу комплексу тематичних малюнків респондента В.

Рис. 1. Неіснуюча тварина

П.: 1 Розкажи про цю тварину, як її звать?

В.: 2 Його звать Індююд. Він любить співати, він дуже гарно співає, і всі його слухають.

2а А ще він дуже добрий та лагідний. У нього є дві різні лапки: куряча та ведмежа.

П.: 3 Він незвичайний?

В. Так

П. Розкажи про нього.

В.: 4 Ось у нього три ока. Зелене бачить все так, як воно є, людей такими, як вони є, тобто те, що хочеться йому бачити.

П.: 5 Тобто він бачить правду без прикрас?

В.: 6 Так.

П.: 7 А що бачать два інших очка?

В.: 8 Коричневий бачить все зло, бачить злого духа, щоб можна було втекти від нього.

П.: 9 Він з іншого світу злих духів бачить?

В.: 10 Він взагалі всіх бачить. Він бачить натовп, а коричневе око йому виокремлює тих, хто злий.

П.: 11 А що ж бачить синє око?

В.: 12 Синє – це позитивчик.

П.: 13 Тобто це око втілює почуття радості??

В.: 14 Так.

П.: 15 Тоді навіщо йому роги, якщо Індуюд добрий та лагідний?

В.: 16 Для краси. 16а А три вуха йому для того, щоб чіткіше чути музику.

П.: 17 Ось у нього такий тулуб незвичайний, йому зручно з ним?

В.: 18 Зате він приносить радість маленьким шанувальникам, він може їх на собі покатати.

П.: 19 Йому не важко катати на спині маленьких шанувальників?

В.: 20 Ні, це ж його шанувальники, вони слухають, як він співає.

П.: 21 В нього такий носик цікавий, що в ньому особливого?

В.: 22 Так, ніс у формі квітки. Це для краси.

П.: 23 А ось у нього такі лапки різні, вони йому не заважають? 23а Що робить одна лапка та інша?

В.: 24 Наприклад він може стати на задні лапки і постояти, а курячі... Він майже курка і ця частина теж від курки.

П.: 25 Ось у нього не має крил, або рук. Вони йому не потрібні взагалі?

В.: 26 Я про це не задумувалась. 26а Навіщо йому кучеряве пір'я?

П.: 27 Можна сказати, що ним він привертає до себе увагу, щоб більше прихильників звертали на нього?

В.: 28 Я так не думаю.

П.: 29 А як тоді? Це в нього від природи таке пір'я?

В.: 30 Це в нього від генів батьків. В нього були мама і тато, і вони були дуже схожими на левів. Тільки вони були кучерявими левами.

П.: 31 І це волосся від батьків, так?

В.: 32 Так.

П.: 33 А що ще може бути від батьків?

В.: 34 Від батьків може бути ось це позитивне око. Вони теж такі веселі, хороші.

П.: 35 А що його власне, унікальне?

В.: 36 Шия.

П.: 37 Чим вона йому допомагає?

В.: 38 Я думаю, що ця шия в нього налаштована так, що робить кращим його голос.

П.: 39 Тобто допомагає співати?

В.: 40 Так. 40а Але коли він не співає, цю шию можна зняти та вдягнути іншу шию, котра жовтого кольору.

П.: 41 Виходить в нього дві шиї?

В.: 42 Так.

П.: 43 А куди інша дівається?

В.: 44 А другу він залишає вдома. А зелену шию він може залишити вдома, коли йде на прогулянку.

П.: 45 Можна сказати, що жовта шия повсякденна?

В.: 46 Так.

П.: 47 А зелена – концертна?

В.: 48 Так.

П.: 49 А те, що шия одного кольору з ріжками, це що означає?

В.: 50 Ні, це просто так, для краси.

П.: 51 Чим ви з Індуюдом схожі?

В.: 52 Я теж люблю співати. Мені подобається пісня kota Леопольда, пісенька Слоненятка. Тільки в мене не дуже гарно виходить.

П.: 53 А чим тобі подобаються ці пісеньки?

В.: 54 Вони добрі і мультики гарні, веселі.

П.: 55 Добре. Що б ти наостанок побажала б Індуюдові?

В.: 56 Щоб він продовжував співати, був добрим, і у нього було багато прихильників.

Науково-узагальнювальний аналіз фрагменту стенограми психокорекційної роботи з респондентом В.

Аналіз стенограми дає підстави стверджувати, що протагоніст має негативний досвід у взаємодії батьками. Психокорекційна робота дозволила об'єктивувати умовну цінність протагоніста – єднання з іншими людьми, потреба у творчій самореалізації.

Аналіз стенограми дає підстави констатувати існування проблеми вибору можливостей реалізації, протагоніст В. виявляє труднощі у співвіднесенні власних бажань та можливостей. Психолог формулює гіпотезу, що проблеми вибору пов'язані із взаємодією з батьками, особливо з матір'ю. На основі невпевненості у виборі виявляється схильність протагоніста «відходити від реальності» у випадках конфліктів та непорозумінь, що блокує реалізацію можливостей протагоніста. Спостерігається також тенденція розмежовувати свої відчуття та емоції відносно обставин, в яких опиняється протагоніст.

У процесі психоаналітичної роботи з молодшим школярем важливою є цілісність пізнання, тому використання психомалюнку є невід'ємною частиною психокорекції. Психомалюнок виконує роль захисту суб'єкта від складної психоаналітичної інформації [8]. Діалогічна взаємодія з автором малюнків сприяє виявленню індивідуальної неповторності психіки суб'єкта. Діагностико-корекційна процедура полягає в зосередженні уваги на системних характеристиках несвідомого, які зумовлюють особистісні програми людини, що виражаються в тенденціях її поведінки.

Висновки

Результати дослідження дозволяють констатувати важливість архетипів для розуміння закономірностей функціонування несвідомого. Архетипи виражають зміст колективного несвідомого, що має надіндивідуальну природу в конкретному виконанні набуває індивідуального забарвлення, що виражається за допомогою образів. Завдяки властивості психіки передавати складний психологічний зміст через форму, образність, колір, малюнкова продукція дозволяє вивчати інформацію, яку містять архетипи.

Робота з малюнковою продукцією забезпечується шляхом здійснення процесуальної психодіагностики, що передбачає порційність та поступальність психологічного впливу, а також побудову психологічної гіпотези на основі багаторівневого аналізу матеріалу. У зв'язку з цим психокорекційна та психодіагностична процедури у роботі з методикою тематичних психомалюнків існують невід'ємно, поперемінно випереджаючи одна одну. Одержана таким чином інформація знаходиться у контексті важливих для автора значень і становить психокорекційний ефект.

Психомалюнок, на відміну від проєктивних методик, дозволяє розкрити всю неповторність людської психіки, що виражається у його спроможності витягнути на поверхню глибинні, несвідомі психічні процеси і їх взаємодії зі свідомістю особистості, оскільки свідоме і несвідоме функціонують за різними законами, які виражають сутність протистояння між цими підструктурами психіки: вони є протилежностями одного цілого й водночас еквівалентні та зорієнтовані на збереження цієї цілісності.

Діти молодшого шкільного цілком здатні сприймати роботу з психомалюнком, зокрема, з тематичним комплексом психомалюнків, але можлива вірогідність свідомого відкидання тем, які сприяють глибшому усвідомленню негативних переживань та емоцій та тем з незрозумілим змістовим навантаженням.

Література:

1. Амурова Я. Глибинне пізнання архетипної символіки в малюнках тату. *Наукова школа академіка НАПН України Тамари Яценко*. Дніпро. 2019. 350 с. С. 168–173.
2. Вознюк О., Романенко Є. Психоаналітичні методи корекції негативних психоемоційних станів у школярів. *Психолог*. 2007. №5. С. 28–14.
3. Галушко Л. Я. Можливості процесуальної діагностики в єдності з психокорекцією у мотиваційно-глибинному пізнанні. *Цілісний підхід у психології особистості: особливості теорії та практики*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Кропивницький: ФОП Піскова М. А., 2021. С. 57-60.
4. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна: монографія. Київ-Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2023. 221 с.
5. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол.; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с.
6. Психоаналіз репродукцій художніх творів у підготовці психологів: Навчальний посібник / [Т. С. Яценко, В. І. Бондар, Л. Я. Галушко, А. М. Камінська, О. В. Педченко]. Дніпро, Київ, 2018. 300 с.
7. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 679 с.
8. Яценко Т. С., Галушко Л. Я., Степашко В. О. Опредметнені засоби репрезентації психіки суб'єкта – передумова глибинного пізнання. *Теорія і практика сучасної психології : збірник наукових праць*. 2018. №2. С. 47 – 56.
9. Yatsenko T. The relationship of conscious and unconscious: psychodynamic approach. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. 2018. № 26 (2). С. 335–353.
10. Yatsenko Tamara, Halushko Lyubov, Ivashkevych Ernest & Kulakova Larysa. Dialogue in In-Depth Cognition of the Subject's Psyche: *Functioning of Pragmatic Referent Statements Psycholinguistics (2022)*. Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. 31(1). С.187–232.

References:

1. Amurova Ya. (2019). Hlybynne piznannia arkhetypnoi symboliky v maliunkakh tatu [In-depth knowledge of archetypal symbolism in tattoo designs]. *Naukova shkola akademika NAPN Ukrainy Tamary Yatsenko*. Dnipro. 350 s. S. 168–173. [in Ukrainian].
2. Vozniuk O., Romanenko Ye. (2007). Psykhoanalytychni metody korektsii nehatyvnykh psykhoemotsiinykh staniv u shkoliariv [Psychoanalytic methods of correction of negative psychoemotional states in schoolchildren]. *Psykholog*. № 5. S. 28–14. [in Ukrainian].
3. Halushko L. Ya. (2021). Mozhlyvosti protsesualnoi diahnostryky v yednosti z psykhokorektsiieiu u motyvatsiino-hlybynnomu piznanni [Possibilities of procedural diagnostics in unity with psychocorrection in motivational and in-depth cognition]. *Tsilisnyi pidkhid u psykhologii osobystosti: osoblyvosti teorii ta praktyky*. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kropyvnytskyi: FOP Piskova M. A. S. 57–60. [in Ukrainian].
4. Zlyvkov V., Lukomska S., Yevdokymova N., Lipinska S. (2023). Dity i viina [Children and War]: monohrafiia. Kyiv-Nizhyn : Vydavets P.P, Lysenko M. M. 221 s. [in Ukrainian].
5. Konsultuvannia v systemi psykhosotsialnoi dopomohy ditiam i simiam, shcho opynylys u skladnykh zhyttievnykh obstavynakh vnaslidok viiskovykh dii [Counseling in the system of psychosocial assistance to children and families who find themselves in difficult life circumstances as a result of military operations] / avt. kol.; zah. red. V. H. Panok, I. I. Tkachuk. Kyiv : UNMTs praktychnoi psykhologii i sotsialnoi roboty, 2019. 144 s. [in Ukrainian].
6. Psykhoanaliz reproduksii khudozhnikh tvoriv u pidhotovtsi psykhologiv [Psychoanalysis of reproductions of works of art in the training of psychologists]: Navchalnyi posibnyk / [T. S. Yatsenko, V. I. Bondar, L. Ya. Halushko, A. M. Kaminska, O. V. Pedchenko]. Dnipro, Kyiv, 2018. 300 s. [in Ukrainian]
7. Yatsenko T. S. (2004). Teoriia i praktyka hrupovoi psykhokorektsii: Aktyvne sotsialno-psykhologichne navchannia [Theory and practice of group psychocorrection: Active social-psychological training]: navch. posib. Kyiv : Vyshcha shkola. 679 s. [in Ukrainian].
8. Yatsenko T. S., Halushko L. Ya, Stepashko V. O. (2018). Opredmetneni zasoby reprezentatsii psykhiky subiekta – peredumova hlybynnoho piznannia [Objectified means of representing the subject's psyche are a prerequisite for deep knowledge]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykhologii : zbirnyk naukovykh prats*. № 2. S. 47–56. [in Ukrainian].
9. Yatsenko T. (2018). The relationship of conscious and unconscious: psychodynamic approach. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. № 26 (2). S. 335–353. [in Ukrainian].
10. Yatsenko Tamara, Halushko Lyubov, Ivashkevych Ernest & Kulakova Larysa (2022). Dialogue in In-Depth Cognition of the Subject's Psyche: *Functioning of Pragmatic Referent Statements Psycholinguistics*. Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. 31(1). S. 187–232. URL: <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/1256/351>.